

0. Bevezetés

A tárgy jellemzői

- Célja: a magyar nyelvtörténeti ismeretek bevezetése
- Tematika: a magyar nyelvtörténet fő kérdései
  - 1) gyakorlati kérdések
  - 2) elméleti témakörök
    - > empirikus alapú nyelvtörténeti közelítés

A történeti nyelvészet tárgya

- A nyelvtudomány része

> történeti nyelvtudomány

tárgya: NYELV

de: sokféle tudomány tárgya a nyelv:

- irodalomtudomány
- pszichológia
- filozófia (> nyelvfilozófia)
- informatika (> programozási nyelv)

A történeti nyelvészet tárgya

- Eltérések az egyes tudományágak között:
  - célok
  - módszerek

- Nyelvtudomány esetében:

a) nyelv = kommunikáció eszköze

b) nyelv = jelrendszer

↓
Mi jellemzi a **történeti nyelvtudományt**?

A történeti nyelvészet tárgya

- A történeti nyelvtudomány céljai, módszerei:

! időbeliség

Időkeretei:

- a) a magyar nyelv esetében
- b) általában a nyelv esetében

A történeti nyelvészet forrásai

- **legfőbb: nyelvemlékek**

Nyelvemlékek

RITONOME SCE ET INNOVATE TRINIS ANOREIS DI... CEMENTA... INVICTUS LEX

Quoniam nonnulli mortalia plerumque hebetari mentis suae pignora seu pneglegentiae culpa seorsim: cuius pscia sibi et cura nullo post tempore peritura
que uiderant et audierant obliuioni leuanti... immemoraliq; eschidet: doctores philosophi patresq; nri qua plurimi consilio prudentia
suam inuenit industria ut quicquid humani... filii ppaginis sara fieri deceperent: pman sermone iugi studio litteraru memoris comen
larunt ne per cariosam uerustate posse deleri... apud posterit: successores eui. Id q; quia uile ipis usum e' et bonu' cunctis modet nri sapientib;
utilius id ipsum uideat: et optimu'. Unde naq; xpianissimus scriptisfer Andreas iussu auctoritate suo... in tali testamto huius privilegii exarari
edixit: homo pferat: feriatum monstrame: quicquid ad ecclesiam sc'e marie: sciq; amari qui... in loco qui uulgo dicit' tichon sup baluam profua
et omni filioz filiaruq; et omni parentu suoz: u... siue defunctoz salute tradidit: miris cultis et m... mument: magriculturis: inferuis: in
uallib; mequis: in bubul: conub; et porcul: in adu... saru custodib; et in ornantib; eade eccle: honori pmentib;. Tradidit emi ubi gl'iat p'fectis
p'ce l'eu p'ceptu in qua eade insula scilicet... eccle casual' t'minis quoz nomina sic adnotant: Est acul' in eis curu: et aliū ab omni qui labore
manu operari et factū: quicquid infra h'c et in... scationib;: in arundinetis: ibi pmentia sunt. U... eade: laci locus qui uocat' p'era cu' ceteris
ubi pment. Et hoc notu sit cunctis: qd' omia quae in illa dauidum insula: in fructib; mecumulo: et in om... uiculis ibi pmentia sunt: p'ra aut' reg'lea
que ad uilla hunc insula p'xima ad iacere: ad can... ad am sunt pmentia. Et et portus sup lacu eunde: sunt pment. Quibus naq; quid' s'uk i' l'eni des'p'ato
lacu: habet sup se loci in quo transitus e' pploz: aliquando p'pome: sepe eua p'udum: et h'c ibi pment. Locu' e' aliū quid' h'uluoodi pcedens ab eo de lacu
p' uotus ibi apende: et ab eode h'uluoodi que qd' usq; ad monticulu' et hoc usq; ad lacu turku: qui medius ad p'p'm medius aut' p'unc' ad ecclesiam: et h'c
extendit' usq; ad zakadar inde ad magna uia: et h'c usq; ad angulu' aruk: et postea usq; ad seg: ac deinde ad r'fa: inde u' ad magna lacu. P'cept' h'ic est

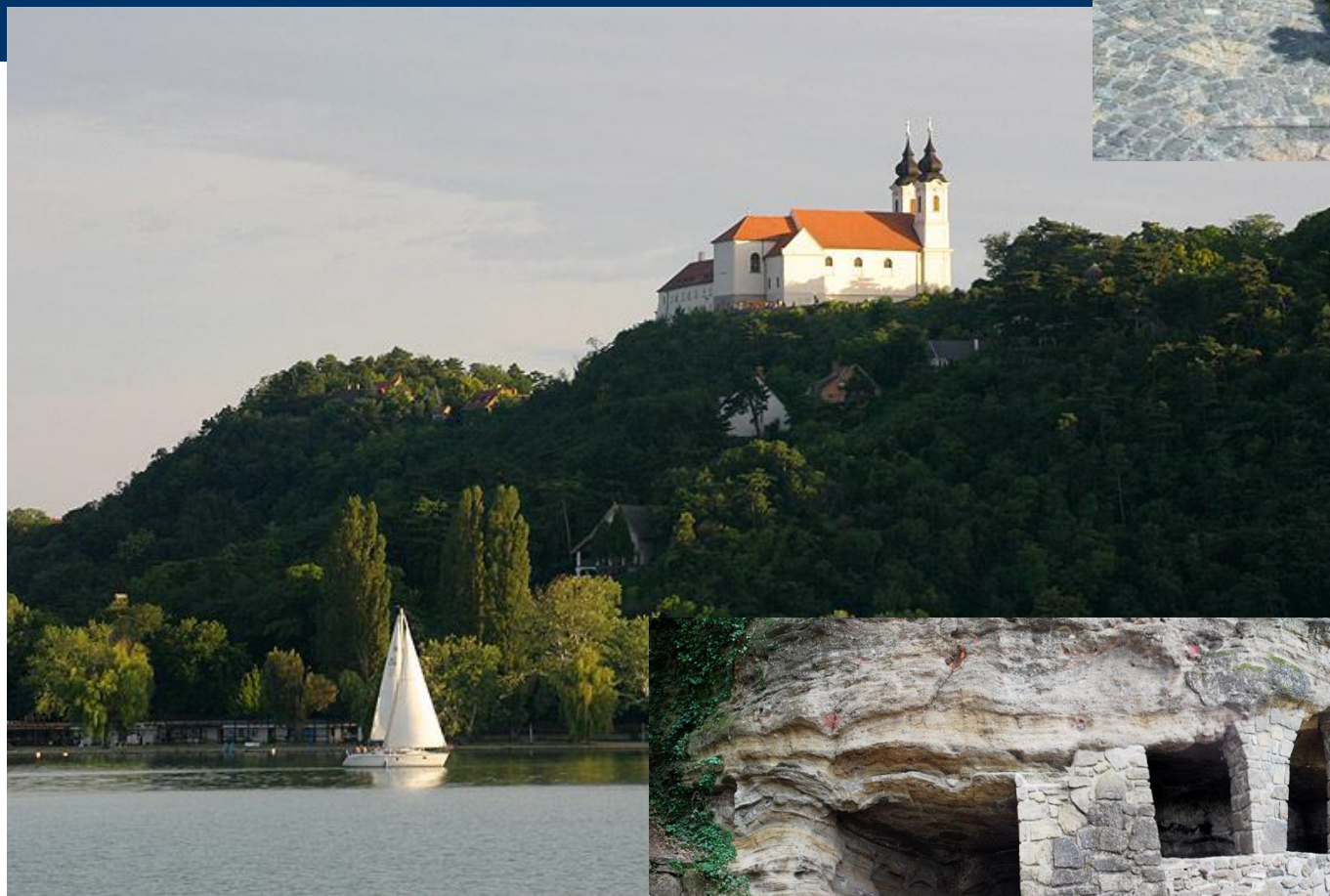
Nyelvemlékek

quedub; continet unis. quarū una uocat. Zige zadu. aliter magna. que simul ad sem deone. terminant. Vna aut. qua tota. hanc
ad fāā pīnae ceclon. Exceptis his que pīnotata superius uident. Alius locus qui gūna u dicitur.
hōc talib. tīminat. confimil. iuxta fizeg. minorau kepeku. inde tū uel megarā. post monarau b. kurea. hinc ad fizeg. aza a. deinde ultra
fizeg. ad brokuna rea. & exinde ad publicā. que pīlat. usq. ad kur. tuel. fa. inde ū ad hū. hu. hinc usq. ad aliā. uā. que ducitur. uer. v.
ad monarau kepeku. Quocūq. enī his conuēt. omīnī. pīnotata ceclon. pīnotata sunt. Ad uocant. ē. locus. mor. ut. dicitur.
cū. incipit. tīnnu. alar. feu. tī. ut. rea. me. o. hū. cū. rea. inde. ad. hō. modi. rea. postea. qm. uice. sol. me. dia. rea. & exinde. mor. ut. uul. ara. kura.
rea. & postea. nogu. azah. febe. rea. inde. ad. e. t. e. e. febe. u. u. rea. men. ch. hodu. u. u. rea. hēc. p. t. e. c. n. a. h. e. l. rea. Cū. hī. est. alia. u. l. l. a.
que. uocatur. fō. t. a. d. i. u. q. u. a. b. a. b. e. e. a. d. e. c. e. l. a. t. r. a. p. a. b. i. l. e. que. cō. cl. u. d. i. t. u. r. h. i. s. t. e. r. m. i. n. i. s. Magna. u. t. e. n. d. e. u. l. e. t. u. e. que. u. l. l. i. s. u. s. q. ad. k. a. n. g. r. e. z. u. a. m.
ex. t. e. n. d. i. t. u. r. que. q. t. e. n. d. i. t. u. s. q. ad. e. a. n. s. y. h. e. n. d. e. q. ad. a. r. u. k. t. e. e. post. ad. u. a. u. h. o. l. m. a. postea. ad. u. a. u. que. d. e. n. t. ad. k. a. z. t. e. l. i. e. Que. q. u. i. d. h. i. s. t. e. r. m. i. n. i. s.
cō. t. i. n. e. n. t. u. r. f. o. m. l. i. t. a. c. e. l. e. p. r. e. f. a. t. e. a. d. p. e. n. d. e. t. a. l. i. a. p. a. r. t. e. e. s. t. l. o. c. u. s. & t. e. r. r. a. a. r. a. b. i. l. i. s. cū. p. r. a. n. s. que. b. i. s. i. m. i. l. e. d. e. s. i. g. n. a. t. a. e. s. t. a. m. i. n. i. s. t. r. i. t. r. e. g. i. s. h. i. s. t. r. a.
t. e. r. m. i. n. i. s. h. u. i. u. s. f. u. l. u. a. e. s. t. que. h. a. b. e. t. u. m. a. d. o. r. t. u. e. c. l. i. u. s. q. ad. f. i. d. e. m. s. i. e. x. i. n. d. e. a. d. m. a. g. n. a. u. a. u. g. i. t. u. r. a. d. a. r. u. k. t. u. e. h. i. n. c. u. e. r. o. a. d. e. a. p. u. t.
p. a. r. t. e. p. o. s. t. h. o. c. a. d. b. a. g. a. t. m. e. z. e. e. & ex. i. n. d. e. a. l. i. u. m. g. i. t. Cō. t. i. n. e. t. h. o. c. s. i. l. u. a. q. u. a. p. l. u. r. e. s. p. a. r. u. l. a. s. p. u. l. c. i. n. a. u. m. cō. s. s. u. m. p. s. e. r. a. p. t. e. a. d. e. p. i. u. r. e. s.
que. q. u. i. d. u. e. s. u. n. t. r. e. g. i. s. t. e. r. t. i. a. n. a. q. s. e. i. m. a. t. e. u. O. p. o. u. d. i. & e. l. o. p. d. i. r. e. g. i. s. s. u. n. t. S. i. q. u. e. ū. s. u. n. t. a. r. b. a. r. i. t. e. t. r. u. e. s. e. r. y. s. i. u. e. n. o. n. s. t. r. u. c. t. a. s. e. r. y. s.
e. i. d. e. m. p. e. r. u. i. e. n. t. c. e. l. e. s. e. i. h. i. s. que. p. r. o. n. o. t. a. t. a. e. s. t. l. o. c. u. s. a. d. h. a. s. e. u. a. e. q. u. o. z. q. u. i. h. a. b. e. t. i. n. c. i. u. e. s. e. a. d. u. a. n. a. i. n. p. a. r. t. e. o. r. i. e. n. t. a. l. i.
e. x. i. n. d. e. a. l. i. u. s. p. o. s. t. h. o. c. a. d. e. i. e. u. i. t. h. u. m. i. l. i. t. i. d. e. a. d. a. r. u. p. a. f. e. i. t. u. n. o. s. t. r. a. a. d. r. u. m. e. t. e. a. m. a. c. e. a. d. a. r. u. m. b. i. g. i. n. d. e. a. d. t. o. l. u. e. c. o. u. p. t. a.
e. s. t. a. u. t. h. u. m. i. l. i. t. i. d. e. u. e. r. o. a. d. o. l. i. p. h. i. s. p. o. s. t. e. a. a. d. e. u. i. t. t. e. a. m. a. m. u. l. t. a. m. a. p. t. e. que. u. o. c. a. m. u. l. u. m. e. x. q. u. a. a. d. f. e. k. e. t. e. l. a. m. i. e. h. i. n. c.
e. n. i. m. a. d. f. u. e. q. u. e. l. h. u. m. i. e. p. o. s. t. e. a. a. d. e. u. e. s. t. h. u. m. i. e. p. o. s. t. h. o. c. a. d. q. u. i. n. a. r. t. e. h. u. s. u. s. a. d. z. a. k. a. t. a. r. & d. e. i. n. d. e. a. d. f. e. r. t. i. e. h. o. l. m. a. p. o. s. t. h. o. c. a. d. a. r. u. k.
e. s. t. a. u. t. h. o. c. l. o. c. u. s. que. u. i. d. e. t. u. s. u. l. t. e. r. t. e. s. t. i. n. t. e. u. i. d. e. t. i. l. i. m. p. r. a. n. s. cō. t. i. n. e. n. t. h. i. n. c. d. o. m. u. s. d. i. a. d. p. e. n. d. e. n. t.

Nyelvemlékek

Nyelvemlékek

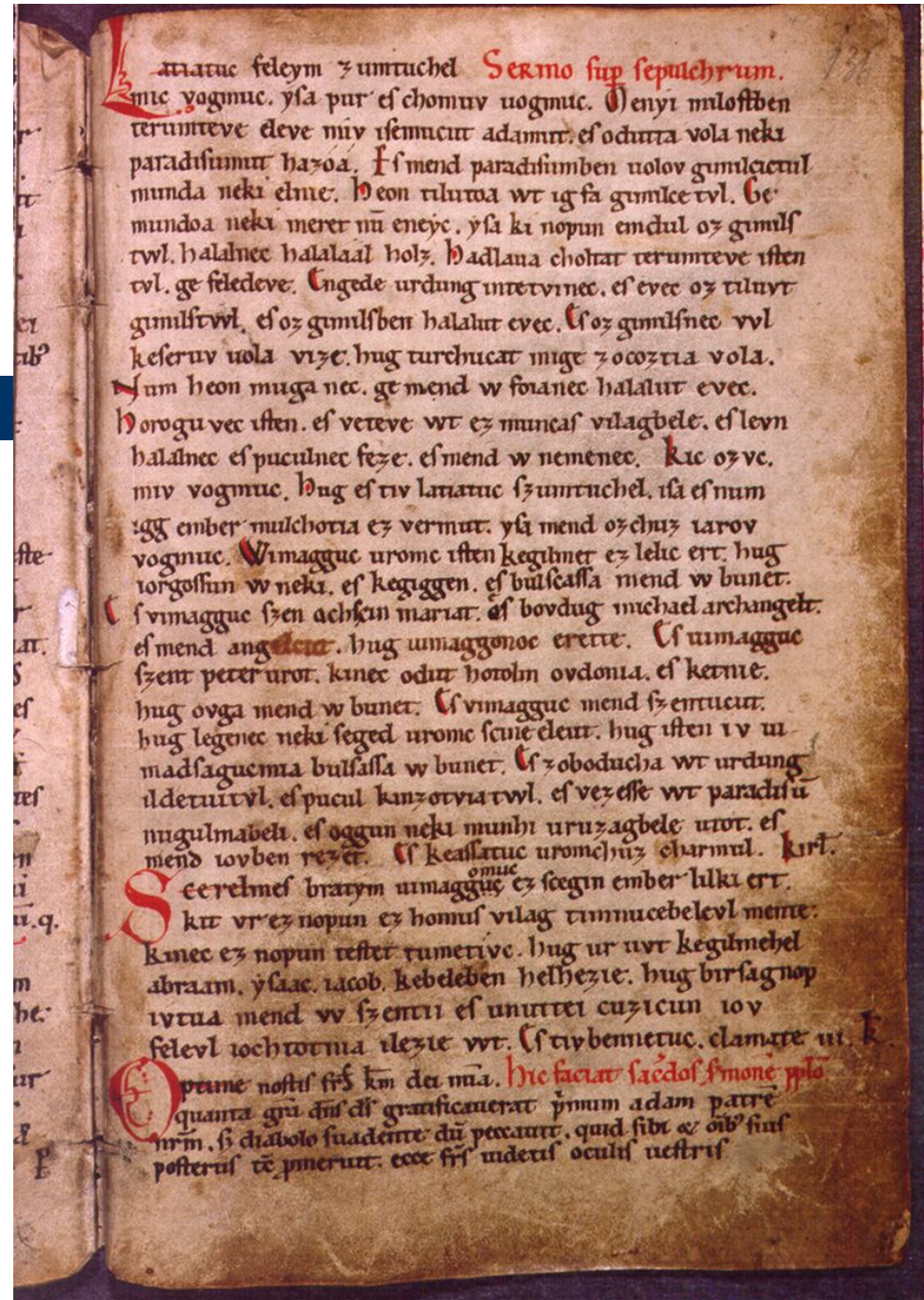

ἕτερον μέρος εἰς τὸ δυτικὸν κατώκησε μέρος ἅμα καὶ τῷ βοεβόδῳ αὐτῶν
καὶ ἀρχηγῷ, **Λεβεδία**, εἰς τόπους τοὺς ἐπονομαζομένους **Ἄτελκούζου**, 30
ἐν οἷς τόποις τὰ νῦν τὸ τῶν Πατζινακιτῶν ἔθνος κατοικεῖ. Ὀλίγου δὲ
χρόνου διαδραμόντος, ὁ χαγάνος ἐκεῖνος ἀρχὼν Χαζαρίας τοῖς Τούρκοις
ἐμήνυσεν τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποσταλῆναι **Λεβεδία**, τὸν πρῶτον αὐτῶν
βοέβοδον. Ὁ **Λεβεδίας** τοίνυν πρὸν τὸν χαγάνον Χαζαρίας ἐναφικόμενος
ἀνηρώτα τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν αὐτὸν μετεπέμψατο. Ὁ δὲ 35
110^vP χαγάνος | εἶπεν πρὸς αὐτόν, ὅτι: «Διὰ τοῦτό σε προσεκαλεσάμεθα, ἵνα,
ἐπειδὴ εὐγενὴς καὶ φρόνιμος καὶ ἠνδρειωμένος ὑπάρχεις καὶ πρῶτος τῶν
Τούρκων, ἀρχοντά σε τοῦ ἔθνους σου προβαλώμεθα, καὶ ἵνα ὑπέικῃς
τῷ λόγῳ καὶ τῇ προστάξει ἡμῶν.» Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς πρὸς τὸν χαγάνον
170Be ἀντέφησεν, ὅτι: «Τὴν περὶ ἐμέ σου σχέσιν τε καὶ | προαίρεσιν μεγάλως 40
ἐναποδέχομαι, καὶ τὴν εὐχαριστίαν ὁμολογῶ σοι προσήκουσαν, ἐπεὶ δὲ ἀδυ-
νάτως ἔχω πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ὑπακοῦσαι οὐ δύναμαι, ἀλλὰ μᾶλλον
ἔστιν ἕτερος ἀπ' ἐμοῦ βοέβοδος, λεγόμενος Ἄλμουτζης καὶ υἷὸν κεκτη-

Nyelvemlékek

Nyelvemlékek

Nyelvemlékek

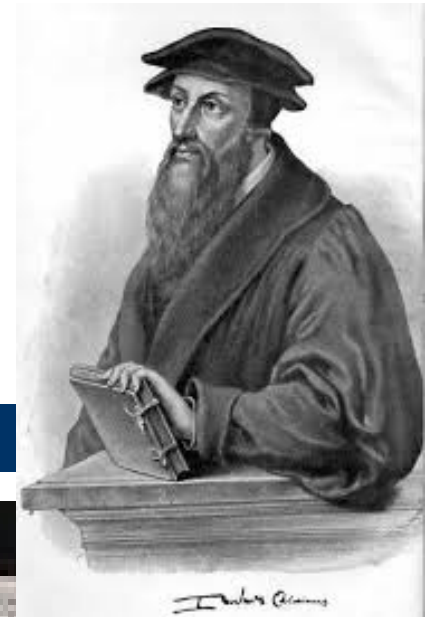
... emberet foghat meg halálra az ember
... Meer metalmat hatáso nem uolt
... ez bezedet uon hatalmogat meg mende
... neot ob nagy ebseg hogj emberet nem
... erat feruetnek gwderet de es sabnat
... kerget meg szivuala Meer ebsegere
... emberetnek sossaga vere el Meer fia
... konat es felmondottalalud tyta
... astattisaga eszent ferentnek azon
... ysteny baratsaga es meg feyhetetlen pro
... phetalas legen pashual szagotijocan
... Mezer leoral mitoron katta
... uala rent ferentet seoltatol
... fel emelettemy.
... Mitoron bogy atya rent ferent
... kedevuala egerij vj ysteny ma
... lastott gy ev abot lette gyakarta egye
... nemozat elmezerent de teszerent es
... fel emeletybuala seoltocul de legen
... uala ev hogya ystennel a qudalatos
... tegyelmessegez es mondot fel emelk
... esegtenhogj ment gyakardatoslan
... ysteny malastnak agandolat esyuala
... annal seyeb emelkdybnala seoltocul
... Myllypen peytathymel esneby tedye
... sy eszerent fel azonlepen fluter lo

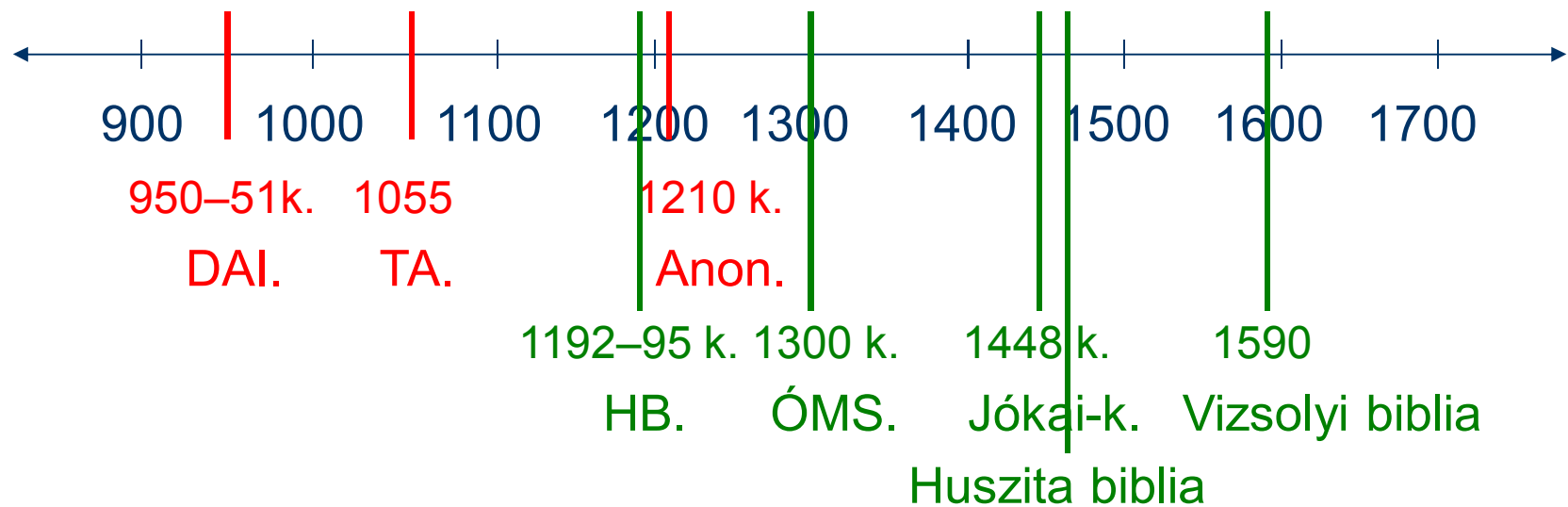
Nyelvemlékek

Nyelvemlékek

Nyelvemlékek

A történeti nyelvészet forrásai

- **legfőbb: nyelvemlékek**

tanulságok:

- időben visszafelé egyre kevesebb forrás
- időben a ma felé haladva: egyre több
  - > minőségileg más lehetőség
- magyar nyelv története: ~ 1000 év vizsgálható a források alapján

Időkeretek

- nyelvelmékek előtti időszakok nyelvéről?
  - törökségi nyelvek összehasonlító vizsgálata
  - rokon nyelvek összehasonlító vizsgálata:

vizsgálati módszerek forrásértéke:

